

INHOUD

Voorwoord 9

Deel I: Van Somalië naar Kenia

Mogadishu 21

Vlucht 29

Yindy 36

Liboi 46

Islïi 54

Deel II: Ethiopië

Naar Addis en Dire Dawa 69

Ogaden 79

Dire Dawa, 2012 88

Rooda 93

Qorahay 105

Studenten 110

Addis 118

Foosiya 131

Noord of zuid 141

Deel III: Naar Zuid-Afrika

Reis 153

Kenia 160

Naar Zuid-Afrika 169

Thuis 178

Oom Abdicuur 186

Winkelier 192

Oom 205

Sterkstroom 209
Foosiya in Sterkstroom 218
Pick-up 225
Kaafi 231

Deel IV: Kaapstad

Abris 245
De maand mei 258
Volksfeest 270
Sadicya 275
Blue Waters en Amerika 287
Blikkiesdorp 295
Nieuws uit Texas 302
Sadicya 306
Epiloog 312

Een woord van dank 329

Register 331

VOORWOORD

Asad Abdullahi zit tegenover me aan een tafel in de Compagniestuinen. Om ons heen zitten oudere blanke mannen te schaken.

Mijn schrijfblok ligt open op tafel, ik heb een pen in mijn hand. Ik vraag Asad naar de wijk Kaaraan in Mogadishu, waar hij ongeveer de eerste acht jaren van zijn leven heeft doorgebracht. Hij zegt dat hij zich er maar weinig van herinnert.

‘Het geeft niet,’ zeg ik. ‘Probeer maar niet het je te herinneren, vertel gewoon wat in je opkomt als je aan Mogadishu denkt.’

Er valt me nu iets heel vreemds op. Hij draagt een nauwsluitende gele sweater met capuchon en blauwe skinny jeans, en in deze strakke kleding lijkt hij niet alleen groot en dun, maar ook als het ware verlengd. Elk deel van hem – zijn neus, zijn wangen, zijn handpalmen en vingers, zijn romp – lijkt heel zorgvuldig te zijn uitgerekt. Het resultaat is elegant.

Ineens bedenk ik dat hij precies op de plek zit waar Kaapstad is ontstaan. De tuinen om ons heen zijn bijna op de dag af 358 jaar geleden aangelegd. Hier zit Asad, op heel oude grond, terwijl hij zelf zo jong is en zo overduidelijk niet welkom.

In zijn slanke vingers houdt hij een twijgje. Dat heeft hij waarschijnlijk gevonden toen we vanaf de bibliotheek hierheen liepen. Nu breekt hij het in tweeën en brengt het naar zijn neus.

Hij trekt verbaasd zijn wenkbrauwen op. Hij ruikt er nog eens aan.

‘Wat gek,’ zegt hij. ‘Vanaf het moment dat ik het op de grond zag liggen, wist ik waar de geur me aan zou doen denken.’

Hij begint te vertellen hoe hij inkt maakte. Hij was een jaar of zeven en leerling van een madrassa. Daar maakte hij het houtskoolmengsel waarin hij zijn pen zou dopen om de Koran over te schrijven. Om de inkt te binden heb je het sap van de *agreeg*-boom nodig. Je splijt een takje open en knijpt met je vingers het sap eruit en laat dat in de houtskool en het water druppelen. Terwijl je in het mengsel roert, breng je onwillekeurig je vingers naar je neus. Je ademt diep in. Ah!

Op zijn gezicht verschijnt een intens weemoedige glimlach, en ik denk

dat ik weet waar hij met zijn gedachten is.

Hij weet dat ik er nog ben, dat aan de tafel naast ons mannen zitten te schaken. Maar hij is ook ergens anders en hij geniet ervan, omdat hij beseft dat het maar heel even zal duren. Hij is meer dan twintig jaar in de tijd teruggegaan. Dankzij het twijgje dat hij in de Compagniestuinen heeft gevonden, beleeft hij een vergeten hoogtepunt opnieuw, want uit de uitdrukking op zijn gezicht blijkt duidelijk dat het sap van de agreeg bedwelmend is.

Ik krijg een ingeving. Ik weet dat ik als ik erover nadenk, al is het maar heel even, een reden zal vinden om het niet te doen, dus denk ik er niet over na. Een man die zomaar een twijgje opensplijt en daardoor zo levendig, zo krachtig naar een andere wereld wordt teruggevoerd, dat is een man over wie ik een boek zou moeten schrijven.

Enkele weken eerder was ik naar zijn hut gereden om daar te ontbijten. Volgens mijn agenda was dat op 24 september 2010, een nationale feestdag in Zuid-Afrika. Pearlie Joubert, een journaliste die ons aan elkaar had voorgesteld, was bij me. Ik had eerst een heel ander boek in gedachten. Ik had Pearlie gevraagd me te introduceren bij mensen die in mei 2008 uit Kaapstad waren gevlucht na de geweldsuitbarsting tegen buitenlanders die in Zuid-Afrika woonden. Die periode had ik willen vergelijken met gebeurtenissen van vijftig jaar eerder.

Asad kwam naar buiten om ons te begroeten. Hij droeg een turquoise *macawi*, die rond zijn middel was geknoopt en tot op zijn enkels viel. Pearlie had me verteld dat hij zevenentwintig was. Ik vond dat hij ouder leek, misschien omdat ik een macawi associeerde met iemand van middelbare leeftijd.

Hij nodigde ons uit binnen te komen in de hut, die overal bedekt was met prachtige, geplooides stoffen. Er hingen er een stuk of tien van het plafond in de hoek bij zijn bed om het af te schermen van de rest van de kamer. Ook de blikken muren waren bedekt met stoffen. De kleuren ervan waren donker en gedempt: kastanjebruine en donkergroene tinten. Ze hulden de kamer in schaduwen, alsof het schemerde en niemand het licht had aangedaan, en ik schrok toen ik ineens zijn vrouw zag. Ze zat op een kruk in de hoek. Haar mollige gezicht staarde ons aan vanonder een hoofddoek die haar wangen bijna helemaal bedekte.

Asad nodigde ons uit te gaan zitten en boog zich over een bunsenbran-

der. Hij zei dat hij voor ons het Somalische ontbijt wilde maken waar hij het over had gehad: pannenkoeken. Naast hem stond het deeg in een plastic kom, en op het fornuis stond een pan met reepjes vlees en uien en paprika's te sissen.

Asad woont in Blikkiesdorp. Het wordt soms de aars van Kaapstad genoemd, de kringspier waardoor de stad de delen uitscheidt die hij niet wil hebben. Dat klopt wel zo ongeveer. Het dorp dat in 2007 door de gemeente is gebouwd, bestaat uit zestienhonderd identieke eenkamerbouwsels die in zestien identieke vierkante blokken zijn verdeeld. Het is neergezet om mensen onderdak te bieden die uit illegaal bewoonde woningen waren gezet, een dump waar de uitgestotenen van de stad op een hoop zijn gegooid. Doordat het meer dan dertig kilometer van het centrum van Kaapstad ligt, is het economische hart van de stad alleen bereikbaar via een lange, dure taxirit. Het is het ultieme getto: de bewoners zijn ingesloten door afstand, armoede en hun eigen achtergrond.

Begin 2010 hebben de stad en het Hoge Commissariaat voor Vluchtelingen in hun gezamenlijke wijsheid besloten om vierendertig Somalische en Congolese families in Blikkiesdorp te plaatsen. Ze hadden in 2008 allemaal hun huis moeten ontvluchten met een bende Zuid-Afrikanen op hun hielen. Allemaal hadden ze het grootste deel van de afgelopen twee jaar moeten doorbrengen in geïmproviseerde vluchtelingenkampen, omdat ze te bang waren om terug te gaan naar Kaapstad. Blikkiesdorp was voor hen de plaats om te re-integreren. Ze mochten zonder huur te betalen in een eenkamerhut wonen te midden van de verschoppelingen van de stad, mensen die misschien niet anders konden dan hen haten.

Twee maanden voordat ik Asad leerde kennen, ging er een gerucht door Blikkiesdorp. Het was de dag voor het einde van het WK-voetbal, dat zo trots op Zuid-Afrikaanse bodem werd gehouden. Blikkiesdorp, aldus het gerucht, zou dat viereen door de daar wonende buitenlanders te vermoorden. Die avond verzamelde zich bij Asads hut een menigte, die stenen tegen de blikken wanden begon te gooien. Asad belde Pearlie, die iedereen in Kaapstad leek te kennen, onder wie iemand in de hogere rangen van de politie. Een afdeling ordepolitie haastte zich naar het strijdtoneel.

Tijdens het ontbijt vertelde Asad ons hoe hij zijn kostje bij elkaar scharrelde.

Elke morgen ging hij naar Mitchells Plain Town Centre, ongeveer tien kilometer verderop, een druk winkelcentrum in de grootste township van

Kaapstad, dat door Somalische handelaren was overgenomen. Hij bleef daar dan rondhangen tot hij iemand vond die een chauffeur nodig had om voorraden op te halen in een van de groothandels in Kaapstad, of om enkele mensen naar een andere stad te brengen, of voor wat dan ook. Asad bood aan tegen een vergoeding te rijden.

Hij zei dat het nauwelijks iets opleverde, dat hij een handelaar was, een zakenman, en dat hij om te overleven een winkel moest openen hier in Blikkiesdorp, maar dat hij daarvoor alleen het geld nog bijeen moest krijgen.

Dit was geen loze praat. Ik zou de komende weken tijd van hem kopen. Hij zou me door de Somalische delen van de stad leiden, me naar de hostels en restaurants daar brengen en me voorstellen aan de ondernemers. Ook zou hij ontmoetingen regelen met mensen die in mei 2008 uit allerlei delen van de stad waren gevlucht. Met zijn hulp zou ik een verhaal schrijven over de ervaringen van de Somaliërs tijdens die beruchte periode van gewelddadigheden. Ik zou hem zeventuizend rand betalen voor zijn tijd, exact het bedrag dat hij nodig had om een winkel te kunnen beginnen.

Ik zat in zijn hut en at het ontbijt dat hij had klaargemaakt, toen ik ineens bedacht dat onze overeenkomst zijn leven een stuk gevaarlijker zou maken.

‘Wil je hier een zaak runnen waar alleen contant geld in omgaat?’ vroeg ik. ‘Wat zal je burens er dan van weerhouden je neer te schieten en je dagopbrengst te stelen?’

Hij lachte. Niet alleen met zijn ogen, maar met zijn hele mond. Zijn tanden waren hagelwit en volmaakt regelmatig.

‘Het is niet aan gangsters om te bepalen wanneer ik zal sterven,’ antwoordde hij. ‘Terwijl je nog in de baarmoeder zit, heeft Allah al de hele loop van je leven bepaald.’

Hij keek me ondeugend aan. Ik had het gevoel dat hij me een privégrapje had verteld.

Een week nadat ik hem in de Compagniestuinen had gesproken, ging ik naar hem toe in Blikkiesdorp. Hij had een gat in een van de blikken wanden gesneden en dat dichtgemaakt met een metalen draadwerk. Erachter stond een krukje en daarachter bevonden zich schappen tot aan het plafond, vol sigaretten en chips en ingeblikt eten en zakken mieliemeel.

Aanvankelijk vertel ik hem niet waar ik op hoop. Ik bezoek hem twee keer per week in Blikkiesdorp. We zitten dan op zijn bed en praten ongeveer een uur. Daarna vertrek ik.

Aan het einde van een van deze bezoeken vraag ik of hij wil nadenken over het idee dat ik een boek schrijf over zijn leven. Ik zeg dat hem dit, als we het erover eens worden, veel tijd zal kosten: twee ochtenden per week en dat misschien wel een jaar lang. Ik was van plan de plaatsen te bezoeken waar hij had gewoond – of in elk geval de plaatsen waar je naartoe kon – en ik wilde mensen gaan zoeken die hem hadden gekend, de huizen zien waar hij had geslapen en door de straten lopen waar hij had gelopen. Ik beloof hem 25 procent van de royalty's wanneer het boek uitkomt, en noem het bedrag waar het waarschijnlijk om zal gaan. Hij hoeft me niet meteen een antwoord te geven; ik vind dat hij er eerst over moet nadenken.

Met gemengde gevoelens rij ik over de N2 terug naar Kaapstad. Ik ben opgewonden. Zodra ik terug ben op de universiteit van Kaapstad zal ik, nog voordat ik mijn kantoor binnenloop, regelrecht naar de bibliotheek gaan en er vier of vijf van de meest gezaghebbende boeken over Somalië halen en me erin verdiepen. Ik voel me ook ongemakkelijk. Dit is niet de eerste keer dat ik het zeer persoonlijke levensverhaal opteken van iemand die veel armer is dan ik. Het geeft me een bijzonder ongemakkelijk gevoel om geld te betalen voor toegang tot de privéwereld van iemand die arm is. Per slot van rekening is datgene wat ik maak een commercieel product, en het idee dat ik de enige ben die eraan verdient is onaangenaam.

Bij eerdere gelegenheden heb ik geprobeerd het beste uit beide te halen. Ik vroeg iemands medewerking zonder hem daarvoor geld aan te bieden; zijn beweegredenen om daarmee in te stemmen waren steevast ingewikkeld en vaak ondoorgrondelijk. We werken lang samen. Ik laat hem de conceptversies zien van het manuscript dat zal worden uitgegeven. En vervolgens, zodra ik helemaal zeker ben van zijn toestemming zonder betaling, bied ik hem een deel van de royalty's aan.

Ik ben het beu om op deze manier te werken. Het is me gaan tegenstaan: de aanmatiging, het verzwijgen, de autoriteit die ik mezelf heb gegeven om de overeenkomst er tot de laatste druppel uit te persen. En dus bied ik Asad op voorhand een handelsartikel aan waarvan we de opbrengst zullen delen. Dat lijkt me veel zuiverder en eerlijker.

Toch lost dit lang niet alles op. Het geld dat ik hem heb betaald om zijn

winkel op te zetten, heeft hem de ruimte gegeven om met mij te praten. Je kunt van een man die elke dag om werk loopt te schooien niet verlangen dat hij twee dagen per week vrij neemt om zijn herinneringen door te spitten. De beloofde royalty's zullen er ongetwijfeld voor zorgen dat hij zijn verplichtingen nakomt tot het einde van het project, ongeacht hoe diep ik in zijn privéleven graaf. Ik heb nog geen manier gevonden om een boek te schrijven zonder macht uit te oefenen.

Uiteindelijk zorgt ons project voor een veel directer en onverwachter ongemak.

Het begint met de vraag wat er met Asads winkel moet gebeuren in de uren die hij met mij doorbrengt. Zijn vrouw kan achter de toonbank staan wanneer hij met me praat, maar ze spreekt heel weinig Engels en geen Xhosa of Afrikaans, en dus moet Asad, die deze drie talen steeds beter beheerst, altijd in de buurt zijn. Soms ga ik met hem mee naar Mitchells Plain of naar Bellville, of naar een klusje waarvoor hij in het centrum van de stad moet zijn. Over het algemeen moeten we onze gesprekken echter binnen roepafstand van zijn zaak voeren.

In het begin spreken we af in zijn hut. Ik zit op de rand van zijn bed en hij zit op een plastic stoel. Maar hij voelt zich niet op zijn gemak met deze regeling. Hij friemelt voortdurend met zijn handen. Bij het minste of geringste geluid van buiten spitst hij zijn oren. Toen we een uur bezig waren aan ons tweede gesprek, had hij er genoeg van. Hij laat me kortaf weten dat we niet meer in zijn hut kunnen afspreken en staat erop dat we naar mijn auto verkassen.

En dat wordt dus, keer op keer, de plaats waar we elkaar treffen. Ik zit op de plaats van de bestuurder, hij op die van de passagier, mijn schrijfblok gaat telkens van mij naar hem en weer terug terwijl ik korte aantekeningen neerkrabbel van zijn verhaal en hij tekeningen maakt bij de tafereelen die hij beschrijft. Ik sta evenwijdig aan zijn hut geparkeerd, niet meer dan een meter of twee van het met een metalen draadwerk afgedekte gat waardoor zijn vrouw de klanten bedient. Iedereen die iets bij hem gaat kopen, strijkt langs mijn autoportier.

Hij zegt dat hij dit wil omdat zijn hut te klein is, maar dat is niet zo. Het is een heel prettige ruimte om te praten, in feite veel gezelliger dan een auto. Ik vraag me af wat de werkelijke reden is en waarom hij die voor me verborgen wil houden.

Wanneer er een ritme ontstaat in de tijd die we samen doorbrengen en dat ritme betekenis begint te krijgen, dringt het langzaam tot me door. Ronduit gezegd, het dringt tot me door zodra ik me de bizarre en perverse aard van onze ontmoetingen realiseer.

Ik ben een ingezetene van mijn land, en veel vreemdelingen om me heen weten dat. Een van hen wil misschien wel een kogel door mijn hoofd schieten, maar hij weet dat hij daarmee een hele machinerie op gang brengt en dat ze naar hem zullen zoeken. Ik en degenen om me heen, wij bevinden ons in dezelfde kring. We kennen allemaal de regels.

Asad bevindt zich niet in die kring. Hij staat erbuiten, want de regels zijn niet op hem van toepassing. Zijn winkel levert elke dag contant geld op en hij weet dat zijn burens weten dat als iemand hem door zijn hoofd zou schieten en zijn geld zou stelen, de machinerie van de staat in een reflex haperend in beweging en dan tot stilstand zou komen. Het dringt langzaam tot me door dat deze wetenschap zijn leven bepaalt. Bij elke beslissing die hij neemt, botst het imperatief om vrij te zijn met het imperatief om veilig te zijn. Op zijn schouders rust de permanente last om niet vermoord te worden.

Het is onze derde week samen. We zitten in mijn auto te praten.

‘Start de auto,’ zegt hij.

Ik kijk hem aan. Een ogenblik geleden was hij nog diep verzonken in jeugdherinneringen, zijn hoofd gebogen, uit gewoonte met zijn hand over het dashboard strijkend. Nu zit hij kaarsrecht met zijn ogen strak gericht op de achteruitkijkspiegel.

Ik draai me om.

‘Niet doen,’ zegt hij. ‘Start de motor nou maar.’

Ik doe wat hij zegt. Daarna draai ik aan mijn zijspiegel om te zien wat hij ziet. Een paar honderd meter achter ons komen drie jonge mannen op ons af lopen met de capuchon van hun trui ver over hun wenkbrauwen getrokken.

Ik ben niet bang. Ik weet zeker dat ze zo meteen rechtsaf of linksaf zullen gaan en een andere straat in zullen lopen. Het zijn gewoon drie inwoners van Blikkiesdorp die met hun eigen zaken bezig zijn. Iedereen onder een bepaalde leeftijd draagt immers zo’n trui met capuchon. Die van Asad ligt keurig opgevouwen bij de kleren in zijn hut.

We wachten.

Ik begin Asads angst te voelen.

Alsof het een virus is, alsof het van hem is af gesprongen en in mijn huid is gedrongen en nu door mijn aderen kruipt.

Dit moment levert heel veel op. Doordat een deel van hem in mijn bloed zit, kan ik het begrijpen. Ik weet nu waarom hij erop staat dat we elkaar in mijn auto treffen. Belangrijker nog, ik weet welke overwegingen hebben meegespeeld toen hij me toeliet in zijn leven.

‘Elke keer dat ik je bezoek ben je bang,’ zeg ik.

‘Ja,’ antwoordt hij, met zijn ogen nog steeds gericht op de mannen achter ons.

‘Je bent bang dat een blanke in een mooie auto mannen met wapens aantrekt, dat jij en je gezin minder veilig zijn als ik er ben.’

‘Ik maak me daar heel veel zorgen over,’ zegt hij.

‘Je wil ook per se dat we elkaar ’s morgens treffen, omdat de gangsters dan slapen.’

‘Dat klopt.’

‘En je wil me in de auto ontmoeten, zodat je het gevaar kunt zien aankomen.’

‘In de hut,’ zegt hij, ‘kun je niets zien. Het eerste wat je van ze ziet, is een wapen voor je neus.’

De drie jonge mannen zijn ons inmiddels voorbijgelopen en we kijken hen na terwijl ze verdwijnen.

Ik zet de motor af en pak mijn pen en schrijfblok. Ik wil hem niet vertellen wat ik nu nog meer denk te weten. Dat hardop zeggen zou gevaarlijk zijn. Het zou ons dwingen om onze regeling nader te onderzoeken in al haar naakte perversiteit; het zou het ons moeilijker maken door te gaan.

Ik stel me zijn overwegingen voor. Hij wil heel graag met mij in contact blijven, want ik ben net als Pearlle iemand van de andere kant, iemand die binnen de baan van het recht reist. Wie weet wanneer hij de hulp van zo iemand nodig heeft? Misschien vanavond al.

Maar om onze relatie in stand te houden, moet hij urenlang naast me zitten en in zijn verleden duiken. Anders verlies ik mijn belangstelling in hem en ga ik weg. Hij moet die herinneringen ophalen in de buurt van zijn woning en gezin, want hij kan zijn nieuwe zaak niet zo vaak en zo lang in de steek laten. Niettemin denkt hij dat mijn regelmatige bezoeken waarschijnlijk mannen met wapens zullen aantrekken.

Dus jongleert hij. De delen van mij die veiligheid brengen, haalt hij dichterbij en de delen die gevaar kunnen betekenen, probeert hij zo veel hij kan te reduceren.

Vandaar mijn auto. Tussen oktober 2010 en september 2011 hebben

we daar vele uren doorgebracht. Terwijl hij met zijn innerlijke oog naar zijn jeugd kijkt, scannen de twee ogen aan weerszijden van zijn neus de straat.

DEEL I

Van Somalië naar Kenia

Wanneer Asad zijn kinderjaren beschrijft, is er voor hem eigenlijk maar één plaats om te beginnen. Het was vroeg in de ochtend, hij weet niet welke dag, maar het was in 1991, in januari. Dit weet hij dankzij het collectieve geheugen. Iedereen die Mogadishu kent, de hoofdstad van Somalië, weet wat er die maand is gebeurd.

Hij denkt dat hij toen acht was. Of hij daarvoor wist dat hij een Daarood was en dat anderen dat niet waren, is nu niet meer te achterhalen, maar één ding is zeker: die dag kwam hij erachter.

In januari 1991 vielen milities de noordelijke delen van Mogadishu aan. De mannen van die milities waren Hawiye en ze wilden president Mohamed Siad Barre afzetten, die tot de Daarood behoorde.

‘De milities hadden hun bases op het platteland buiten de stad,’ vertelt Asad. ‘Ze beheersten het noorden van het land. Ze kwamen Mogadishu binnen, vielen aan en hergroepeerden zich, vielen aan en hergroepeerden zich, in golven.

Ze kwamen ’s nachts en ze hadden het op alle Daarood-mannen gemunt. Wat hen betrof, waren Daarood-mannen ook van de regering. Daarom vertrokken de Daarood ’s avonds uit hun huizen en zochten bescherming in regeringsgebouwen. Ze lieten de vrouwen, kinderen en ouderen thuis achter. In de islam doodt niemand burgers: dat zijn vrouwen, kinderen, jongens onder de vijftien en heel oude mensen. Overdag keerden de mannen terug naar hun vrouwen.’

Asads vader sliep ’s nachts ergens anders en was overdag thuis. Maar op een morgen kwam hij niet terug, en de dag erna en die daarna ook niet. Al vijf dagen niet.

‘Als ik er nu op terugkijk, besef ik dat ik het had kunnen weten als ik meer op mijn moeder had gelet. Er waren drie vrouwen in huis. Ik begrijp nu dat mijn moeder hen verborg. Ze moet erachter zijn gekomen dat enkele burens, die geen vrienden waren, deze drie vrouwen hadden gezien. Ze moet hebben geweten dat ze naar haar zouden wijzen. Ik zie dat nu. Toen kon ik niet begrijpen dat iemand die zo sterk was als een ouder, bang kon zijn.

Op een morgen werd ik wakker en zag ik dat mijn moeder zich tegen de voordeur had gedrukt en door de kieren gluurde. Ik ging naast haar staan en keek ook. Op ons terrein stonden vijf militiemannen. Ze liepen rond op het erf. Ik was niet bang. Ik wilde ze van dichterbij zien, niet door de kieren. Ik probeerde de deur te openen. Mijn moeder greep me vast en trok me tegen zich aan. Ik stond tegen haar been. Nog steeds was ik niet bang, zoals zij. Nu denk ik weleens: Waar waren mijn broers en zussen? Ik kan het me niet herinneren. Voor mij waren er alleen ik en mijn moeder. We keken naar de militiemannen. Drie van hen kwamen naar de deur en klopten heel hard. Mijn moeder wilde ze niet binnenlaten.

Ze duwden tegen de deur en zij duwde terug. Toen begonnen ze tegen de deur te trappen en te beuken. Mijn moeder perste haar hele lijf ertegenaan. De deur begon te splijten. Ik zag een paar handen erdoorheen komen, die een gat in de deur reten dat groot genoeg was om iemand door te laten. Mijn moeder stond erbij alsof er nog steeds een deur was om tegen te duwen. Ze drukte me nog steeds tegen haar been aan. De eerste militieman keek alleen maar naar haar en zij staarde terug. Toen duwde de tweede militieman de eerste opzij en schoot mijn moeder in haar borst.’

Ik vraag me af wat de militiemannen hebben gedaan toen ze eenmaal binnen waren. Hebben ze de vrouwen die zich daar verstopten, afgeslacht? Hoelang zijn ze gebleven? Hoeveel tijd zat er tussen hun vertrek en de komst van de eerste volwassenen die hun goedgezind waren – want in de tussentijd waren de kinderen, naar ik aanneem, alleen met het lijk van hun moeder. Wat dachten zij ervan? Wat is er met hun wereld gebeurd in die minuten of uren?

Telkens wanneer deze vragen bijna op het puntje van mijn tong liggen, stoppen ze en keren ze om, en slik ik ze weer in. Ik heb de moed niet ze te stellen. Ik leg alleen vast wat er uit zijn mond komt.

Ik weet zodoende alleen dat hij nog een nacht in zijn ouderlijk huis verbleef en dat zijn tante – de vrouw van zijn vaders broer – de volgende dag de vijf kinderen snel door de stad naar haar huis bracht. Later die avond verscheen Asads oom, de eerste mannelijke volwassen Daarood die hij na dagen zag. Hij heeft geen idee hoelang hij en zijn broers en zussen daar zijn geweest.

‘Als ik het over een paar dagen heb,’ legt hij me uit, ‘kan dat alles zijn van twee nachten tot twee weken. In elk geval gingen we na een tijdje uit

elkaar. Rahma en ik gingen met mijn oom mee. De andere kinderen met mijn tante. We liepen Mogadishu uit en we bleven lopen. Ik denk dat dit de laatste dag was dat een Daarood in Mogadishu kon slapen.’

Terwijl ik me Asad voorstel die zijn thuis steeds verder achter zich laat, denk ik, meer dan aan wat ook, niet aan wat hij achterliet maar aan wat hij meenam. Hij zou nooit meer echt bij een bepaalde volwassene horen, of bij een familie. Hij zou een kind worden wiens band met anderen zou verdwijnen en opnieuw ontstaan en weer eindigen. En toch zegt hij met grote stelligheid dat hij op zijn grote reis door zijn jeugd en dwars door het Afrikaanse continent zijn moeder meenam.

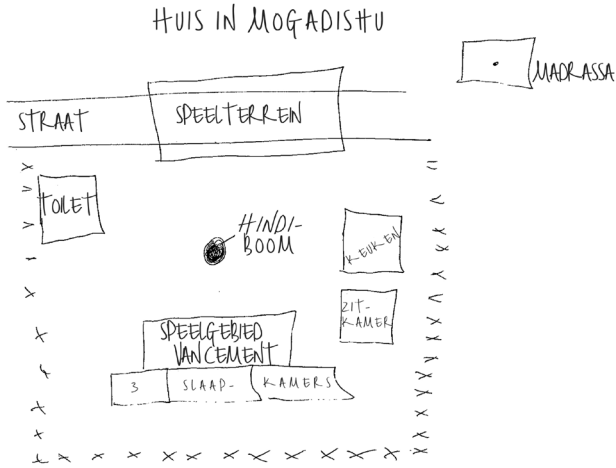
Haar gezicht kan hij zich niet herinneren, en ook niet de klank van haar stem: haar plaats in zijn binnenste is meer omvattend dan dat, en krachtiger. Die is onlosmakelijk verbonden met zijn zelfbesef, met waarom hij een man is die hard werkt en aardig is en dingen grappig vindt. Sterker nog, waarom hij het soort man is dat zulke herinneringen met iemand kan delen en toch zijn kalmte kan bewaren.

‘Als er zoiets bestaat als de beste moeder, dan was zij dat,’ zegt hij. ‘Mijn vader was altijd aan het werk, en zij was degene die vierentwintig uur per dag bij ons was. Ze was heel erg lief. Ik kan me niet herinneren dat ze ooit haar stem tegen ons verhief of ons sloeg. Haar rust en vriendelijkheid, die herinner ik me, en dat ze het fijn vond bij ons te zijn. Als we stout waren, zei ze dat we onze straf wel zouden krijgen als vader thuis was, maar ’s avonds nam ze ons in bescherming tegen onze vader.’

Ik heb haar voor het laatst gezien toen ik nog heel jong was. Hoewel ik als wees ben opgegroeid, heeft ze me zo opgevoed dat ik het gevoel heb dat ik nu ben wat zij was. Ondanks haar dood ben ik haar niet kwijtgeraakt. Ik weet niet of woorden kunnen beschrijven wat ik je probeer te vertellen. Ik bedoel dat zij me al had gevormd tegen de tijd dat ik zeven was.’

Ik probeer hem zover te krijgen dat hij deze gevoelens in verband brengt met bepaalde herinneringen aan haar. Hij denkt er in stilte lang over na.

‘Ze had heel mooi haar,’ brengt hij er ten slotte uit. ‘Sommige vrouwen hadden een heleboel vlechtjes. Mijn moeder niet. Ze scheidde haar haar in het midden in twee lange vlechten die tot halverwege haar rug hingen. Als kinderen speelden wij met haar haar, soms allemaal tegelijk. Ik weet nog dat mijn hand die van mijn zusje Khadra aanraakte, toen we allebei met het haar van onze moeder speelden. Khadra’s huid was heel plakkerig, mijn moeders haar heel zacht. Ik herinner me dat ik Khadra’s

TINTIN-BOMEN

hand weghaalde en met mijn wang over mijn moeders zachte haar wreef.'

Als ik hem vraag hun huis in Mogadishu te beschrijven, lacht hij en zegt dat hij zich elk detail kan herinneren, maar zodra hij begint te praten, ha-pert hij, grijpt gefrustreerd naar mijn schrijfblok en begint te tekenen.

Hij mompelt zachtjes terwijl hij bezig is, zijn intonatie is geduldig en zangerig, alsof hij een klein kind bij een oefening helpt. Daarna legt hij het schrijfblok weer op mijn schoot. 'Aha,' zegt hij.

Wanneer ik de indeling van het huis uit zijn eerste acht levensjaren be-kijk, wijst hij met zijn vinger naar het midden van zijn tekening, naar de dikke stip die de *hindi*-boom voorstelt.

'Hij herinnert me aan mijn broers en zussen,' vertelt hij. 'Als een hindi-boom groot is, is hij hoog en breed en gaat iedereen eronder zitten, maar die van ons was nog klein, dus de enigen die zich voor de boom interes-seerden waren degenen die zich niet druk maakten om de zon: de kinde-ren.'

Hij sluit zijn ogen en zegt dat hij zich zijn broers en zussen een voor een voorstelt, ieder onder de hindi-boom, ieder opgaand in zijn eigen spel. Ik vraag hem ze voor me te beschrijven. 'Mijn oudste zus heet Khadra,' ver-

telt hij. ‘Ze was veel lichter van kleur dan wij. Ze was bijna zoals jij, en haar ogen waren niet zwart zoals de mijne. Ze had de ogen van een geit. De kleur was *quruurax*, net glas: niet zwart of bruin, niet rood, maar glasachtig.’

Daarna beschrijft hij zijn andere broers en zus – zijn jongste zus Rahma, en zijn broers AbdiFaseeh en HasanAbshir – en ik ben stomverbaasd terwijl ik naar hem luister, want hij lijkt ze zich allemaal te herinneren aan hun tanden.

‘Die van HasanAbshir waren rood,’ zegt hij. ‘Die van Khadra rood met witte stipjes. De mijne zijn lang en recht en heel wit, en toch hebben we dezelfde vader en moeder. Dat is vreemd.’

Hij krult zijn bovenlip op tot onder aan zijn neusgaten en tikt met de nagel van zijn wijsvinger tegen zijn voortanden. Net als zijn handen zijn ze lang en welgevormd.

Ik noteer deze eigenaardigheid in mijn schrijfblok, en weet niet goed wat ik ervan moet denken. Pas later, nadat we al enkele weken met elkaar hebben gepraat, ga ik begrijpen wat zijn tanden voor hem betekenen: ze vormen zijn meest essentiële band met zijn vader.

Asad noemt hem *aabbo*, Somali voor ‘vader’. Zijn herinneringen aan aabbo bestaan uit twee verschillende delen.

Het ene deel is een bonte verzameling herinneringen, sommige beelden, andere slechts niet-tastbare gedachten. Aabbo ging vroeg in de ochtend weg en kwam pas heel laat terug, als de kinderen hun avondeten ophadden. In het eerste deel van de mengelmoes worden de kinderen ’s avonds in de woonkamer ontboden, waar hun vader hen ontvangt als een patriarch en ieder kind als een strenge ondervrager uithoort over zijn of haar dag. ‘Over echt alles,’ zegt Asad.

Aabbo was vaak weg. ‘Hij dreef handel ergens in de Arabische wereld,’ voor zover Asad weet, ergens aan de andere kant van de Golf van Aden. De ene keer herinnert Asad zich niet waarin zijn vader handelde, andere keren heeft hij het over dierenhuiden die hij kocht van nomaden die naar Mogadishu kwamen en die hij verkocht aan Arabieren in Jemen of Saoedi-Arabië of Dubai. Hij weet nog dat zijn vader ooit is gearresteerd en gevangengezet in verband met zijn werk. Het had iets te maken met belastingen of accijnzen.

‘Mijn herinneringen hieraan zijn niet zo concreet,’ zegt hij. ‘Het is gewoon een gegeven dat in mijn hoofd rondzwerft. Ik kan me niet herinne-

ren dat ik de volwassenen erover heb horen praten, of dat ze bezorgd waren. Misschien maakten ze zich zorgen. Het regime kon je lang opsluiten.’

Asads andere herinnering aan zijn vader bestaat uit één enkel, levendig beeld. Het was vroeg in de avond. Asad hoorde voetstappen op het erf. Hij liep naar buiten en zag daar zijn vader staan met een zak over zijn schouder. Hij was ergens naartoe geweest voor zaken. Asad had hem niet verwacht. ‘Aabbo,’ zei hij.

Bij wijze van antwoord zette zijn vader de zak neer, schonk hem een grote glimlach en opende zijn armen. Asad rende naar hem toe en werd opgetild tot hij op gelijke hoogte met zijn vaders gezicht was. Ze waren zo dicht bij elkaar dat hun neuzen elkaar bijna raakten. Hij ademde aabbo’s adem in, die fris was en naar een zoet kruid rook. Hij zag de poriën in de huid van zijn vaders wangen boven zijn dunne baard. Ze glinsterden. De huid was een beetje vetzig. Wat hij zich echter het meest levendig herinnert, is de lachende mond waar hij in keek: de brede, roze tong, de tanden die zo lang waren en zo volmaakt gevormd dat ze op smalle, ivoeren grafstenen leken.

‘Ik heb zijn tanden,’ vertelt Asad. ‘Als ik voor de spiegel sta en ze goed bekijk, denk ik aan die avond dat ik in zijn mond keek.’

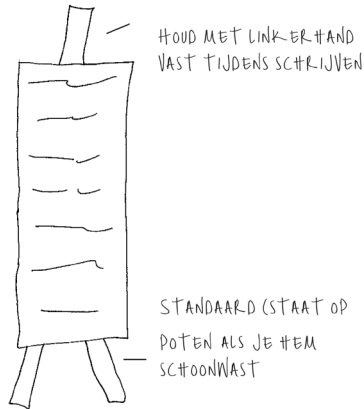
Ik stel me Asad voor die de lach bestudeert van de vele Somaliërs die hij tijdens zijn reis is tegengekomen. Hij schat zijn afstand tot hen in op basis van wat hij in hun mond ziet.

En dan is er de madrassa. Die lag letterlijk aan de overkant van de straat, tegenover hun huis, voor zover hij weet. Het kostte hem nog geen minuut om van het hekje voor hun huis naar zijn klaslokaal te gaan.

Dat het maken van inkt zijn meest gekoesterde herinnering aan school is, is niet zo verwonderlijk, want voor de rest leek het er niet erg fijn. Zijn leraar Dahir herinnert hij zich van diens aanhoudende stemgeluid en van de stok waarmee hij de leerlingen sloeg. Dahir citeerde al zo lang uit de beide Koranboeken dat hij achter elkaar twintig leerlingen passages uit het heilige boek kon toeschreeuwen, waarbij iedere leerling een andere passage uit de tekst kreeg.

Dat is wat Asad nog weet. Hij hield het handvat van zijn *loox* krampachtig vast in zijn ene hand, en zijn pen in de andere, en wachtte op zijn beurt. Zijn kopje met inkt stond klaar bij zijn voeten. Het geluid van Dahirs stem, die de ene na de andere leerling bestookte met heilige passages,

LOOX

kwam dichterbij. Toen was hij aan de beurt. Dahir schreeuwde, Asad schreef op zijn loox. Hij schreef klein, want als beide zijden van de loox vol waren voordat de passage eindigde, moest hij de rest van wat Dahir had gezegd gewoon proberen te onthouden.

Zodra Dahir verder liep, begon Asad vanbuiten te leren wat hij zojuist had opgeschreven, want er was maar weinig tijd. Aan het einde van de middag moest hij met een vochtige pluk gras de inkt van zijn loox vegen. De volgende ochtend moest hij voor Dahir opzeggen wat hij had geleerd. Hoe meer Asad vergat, hoe harder Dahir hem zou slaan.

Asad was zes toen hij voor het eerst naar de madrassa ging. Voor het vanbuiten leren van de twee boeken van de Koran stond zes jaar. Wanneer hij twaalf was zou hij andere dingen gaan leren, zoals het Latijnse alfabet, zodat hij Somali kon schrijven, en daarna aardrijkskunde, geschiedenis en wiskunde.

Wanneer ik weggrijd van Blikkiesdorp op de morgen dat hij de madrassa beschrijft, denk ik na over wat hij me heeft verteld, en zie ik zijn moeder en het leren van de Koran als elkaars tegenpolen in zijn jeugd. Hij leek te le-

ven voor de tijd die hij met haar doorbracht, aangezien zijn tijd op school zo kil en saai was. Daarna knipper ik met mijn ogen en denk opnieuw na, en nu besef ik dat zijn moeder en de madrassa iets belangrijks gemeen hebben. Het zijn de twee stukken van Mogadishu die Asad meenam in zijn ballingschap. De aanwezigheid van zijn moeder voelde hij altijd in zijn binnenste. En wat betreft het leren van de Koran: waar hij ook naartoe ging, ongeacht hoe ver of hoe vreemd het was, er was altijd wel iemand die een madrassa begon. Waar hij ook belandde, altijd opende het heilige boek zich voor hem tot hij het helemaal vanbuiten kende. Hij kent het nu vanbuiten, net als de ongeveer honderdzestig andere Somaliërs die iedere nacht in Blikkiesdorp slapen, en ze zijn allemaal al vele jaren weg van huis.